

»pinkel« na kola, a sam je kriomice prešao granicu. Međutim, kada je preko granice došao na prvu postaju po svoj »pinkel«, uhvatili su ga, jer ga je kočijaš odao i jednostavno na prvoj staciji izbacio njegov »pinkel«. Na to su vandrovcu »per Schub« poslali natrag u Austriju. A kada je koji vandrovac obolio, poslali bi ga u bolnicu, gdje bi u jutro dobivao juhu od mlijeka s kruhom, o podne juhu od mesa i komad mesa s varivom, a na večer sira i kruha.

U svim gradovima je bilo na mnogim mjestima napisano: Das Fechten verboten! pa su vandravci dolazili u kuće pod izlikom, da žele čistiti kvake, što je značilo prosjačenje, koje se je tako trpilo i podržavalo. Nakon svršenog trogodišnjeg vandrovanja mogao je djetić učiniti t. zv. majsterštik, a nakon toga je bio proglašen majstorom uz stanovite uvjete i ceremonije.

Dr. Franjo Bučar.

IZ STARIH DANA ZAGREBA

Život i ljudi.

U nizu članaka pod ovim naslovom prikazat će se današnjoj generaciji niz tipova ljudi, značajnih za prošlost Zagreba, pa će se donositi prikazi iz života Zagreba u minulim vremenima.

1. Dömötörffy.

Među figure zagrebačke nedavne prošlosti, koji su još u pamćenju starije generacije ostale, spadaju Dömötörffy, koji su se odlikovali po onoj devizi »poturica gori od Turčina« skrajnim mađjaronstvom. Dok su živjeli vješali bi na svojoj kući, tamo prvoo do Kamenitih Vrata, svake godine na izvještaj dan mađjarsku zastavu na spomen, kad je tamo prenoćio Lajoš Košut g. 1845. Do posljednjeg su časa nosili samo mađjarsku nošnju, a poznati su bili sa svog mađjarofilstva po svem Zagrebu. Njihov je otac igrao važniju ulogu u prvim decenijama XIX. stoljeća u Zagrebu. Kao bogat i ugledan građanin sudjelovao je i u gradskim poslovima. Tako ga vidimo g. 1841. i u komisiji, koja je imala provesti rušenje Kamenitih Vrata. Golemo bogatstvo omogućilo je Jurju Dömötörffyju, da mu je najbolji zagrebački graditelj Bartol Felbinger mogao sagraditi dvije ogromne i lijepe kuće, koje i sada postoje: jedna u Dugoj ulici 32, gdje je kasnije bilo društvo »Kolo«, pa kroz dugo vremena i Prva Hrvatska Štedionica, a kasnije i cioniz godina Viša djevojačka škola. Danas je u privatnom posjedu. Druga je velika kuća sagrađena u Illici br. 10., a služila je za trgovačke poslove. Kasnije je Felbinger tu sagradio i raskošne trijemove i staklenike, koji dijelom i danas tu postoje. Obje su ove građnje opisane u »Allgemeine deutsche Garten-Zeitung« od 1830. str. 91 i sl. (»Hrvatska Revija« 1929; br. 9. str. 555.)

Kako je Juraj Demetrovich postao Dömötörffy i zašto, kazuje se u 36. br. »Lune«, zagrebačkog časopisa iz g. 1826. »Se. k. k. apost. Majestät haben dem Handelsmann

und Wahlbürger der königl. Freystadt Agram, Georg Demetrovich, aus huldreichster Rücksicht seiner um die Militär-Grenze, theils durch Vorstreckung des Bedarfes zur Ausrüstung der Mannschaft gegen den allgemeinen Feind, theils aber hinterdrein durch freiwillige Verzichtleistung auf Ersatz der zu obgedachten Zweck dargebrachten Bedürfnisse, sich erworbenen Verdienste, — sowie auch in Betracht seiner sonstigen bei verschiedenen Gelegenheiten besonders aber zur Zeit des letzten französischen Krieges, mit Auszeichnung geleisteten sehr erspriesslichen Dienste, ferners, wegen seines unermüdeten Eifers zur Beförderung der Landesindustrie und des Handels, sowohl in der Militär-Gränze als auch im Civil-Kroatien, — das im Biharer Comitatz, nächst Grosswardein, gelegene Kammeral-Dorf Högys, samt dem ungarischen Adel und Prädicat »de Högys« allergnädigst zu verleihen, und zugleich zu bewilligen geruhet, dass er seinen bisherigen Namen Demetrovich in »Dömötörffy de Högys« umwandle«.

Iz ove goleme izreke-zmijurine vidi se geneza i metamorfoza Demetrovića u Dömötörffy, velikoga dobavljača ratne opreme, napose sukna, koje se spremalo u sitnim magazinima u nekadašnjoj Kipnoj (kasnije Dugoj sada P. Radićevoj) ulici 32. Kao neki čudni slučaj izgleda, da je par koračaja dalje stajala kuća drugoga »Demetrovića«, koji je tako unešen u maticu krštenih, ali je ipak ostao vjeran svom pravom imenu: Dimitrija Demeter! Dömötörffy vojni liferant dobio je 14. VII. 1826. i plemićki grb kao »Bürger und Quästor von Agram«: u štitu greda u koso sa merkurskim štapom, gore: oklopljena ruka s mačem, dolje: bijeli ždral s kuglom.

Nije neinteresantno razvidjeti, kako se zakonska statucija u spomenutom selu Högys-u zbivala: tri dana: 9.—11. oktobra. Kao homo regius određen je bio Mihajlo pl. Szarasz, ašešor županije biharske, kao testi-

monijar Vel. Varadinskog kaptola kanonik Aleksa knez Hohenlohe, a Dömötörffy-ja zastupao je Jos. pl. Jurjević, doktor prava, profesor zagrebačke akademije, član juridičkog fakulteta peštanske univerze i ašešor zagrebačke županije. Jurjević je vrlo brojne goste u ime svoga mandataru najsvečanije primao i kroz tri dana gostio, priredio plesove, glazbu, gozbe itd., a pri tom su padale bezbrojne zdravice u čast kralju i kraljici, sretstvo, da pokazuju: »ihre dankerfüllte Untertanen-Treue mit jubelnder Begeisterung«. A da se i kmetovi novooga, tako dobroga gospodarara provesele, odpustio je on njima zaostatke, koji su iznosili 17 for. po domu, kao što nije ni od vlasti tražio naplate za liferovani ratni materijal i opremu. A ujedno dobiše svi »kein Kind ausgenommen« i mesa i kruha i vina kroz tri dana koliko su htjeli, »da uživaju radosti imućstva u obilju«. Danas je familije Dömötörffy nestalo, a kako reko, tek se stariji sjećaju egzistencije posljednjih članova.

2. Sajam na Štefanje u Zagrebu u godini 1826.

Kako je u ono doba pred nešto više od sto godina izgledao sadašnji Jelačićev trg, za ono vrijeme sajmište, pokazuju nam one naivne, a ipak točne risarije na starim Meisterbriefima, na kojima nalazimo na sjevernoj strani trga pozidan cio niz kućica. — te su se dijelom i do kasnijih dana sačuvale —, dok na jugu od novosagrađene bolnice dalje tek dvije kuće i nekoliko potleušica postoji. Vrlo zgodan opis sajma na toj staroj Harmici donijela je »Luna« u 17. broju g. 1826., pa ga tu iznosimo, jer se u tom opisu pokazuje sav život grada u ono doba.

Osam dana prije izvjesila se zastava na starom tornju sv. kralja Stefana, a to je bio znak da sajam otpočinje, pa je i kućarenje i u Gornjem gradu i Kaptolu i u drugim jurisdikcijama bilo dozvoljeno. Na dan završene sva zvona, a na urešenom oltaru vidi se srebrni veliki lik svečev, koji tamo ostaje kroz nekoliko svečanih dana. Na sam taj dan zadržano je kazalište i zabranjena svaka glazba, a slijedeći je dan sajmovanja, pa se tu skupi silan svijet sa sviju strana, tako da se nigdje stana ne može dobiti. Preko deset tisuća ljudi kreće se trgom i gradom — mnogo više stanovnika nije sav tadašnji Zagreb sam imao —, a šarenilo je nevjerovatno veliko. Ta čak iz 5 do 6 dana puta dalekih strana dolazili su sajmarci u Zagreb.

Te je godine bilo osobito povoljno vrijeme. Već u Ilici smjestila se kola, s — lukom. i sve je bilo već prvi dan rasprodano! Nu glavno je tržište 100 hvati dugački a 60 široki »Harmitzenplatz«, gdje se smjestilo do 300 što većih, što manjih šatora i »štandova«, u kojima se sve moguće potrepštine

prodavale. Cijeli red takovih šatora nudio je sušenu ribu, magjarski sir, slaninu, (»špek«), sapun, naročito segedinski. U drugom su redu krčmari, a pred njihovim šatorima peku se kobasice i meso na željeznim pećima, dok na drugoj strani seljaci peku meso »auf eine eigene Campagne - Weise«: naloži se vatra na tlu, a meso, srezano u komade peče se na drvenim štapićima. Baš kao i danas...

U trećem i četvrtom redu bile su seljakinje, koje su vrlo jeftino nudile platno, vrpce, končane stvari, pa opančari i čizmari, košarači, većinom stranci, koji su i ručne mlinove prodavali, trgovci s duhanom, kožari, remenari, užari iz grada i sa sela, te krznari i »Kepernekschneider«-i, koji su nudili pučke nošnje na prodaju. A u glavnoj su liniji bile prodavaonice domaćih trgovaca, koji su baš svakovrsnu robu izlagali, a najviše je privlačila oči narodna nošnja i za građanstvo i za seljaštvo. Kod Kaptolskih vrata prodavale se bačve, od kojih je drugi dan tek par komada preostalo. A u isto se doba održavao i sajam konja, pa su se nudili ne samo obični seoski konji već i takovi plemenite pasmine.

Dakako, da se nije zaboravilo ni na zabave za tu publiku. I onda je dolazila menažerija — tada je bila Rossi-jeva, koja je dopremila lava i lavicu iz Afrike; senegalskog leoparda, medvjede, majmune itd. A g. Mayrhofer iz Beča dojedrio je sa svojim »Theatrum mundi«, gdje su bile prekrasne geografske dekoracije pa se majstorski prikazivao izlaz sunca i bura na moru. A nije uzmanjkao ni »nordijski Herkules«, pa ni druge sitnije zabave.

U proslavu toga prvoga sajamskoga dana davao se ples u tadašnjem teatru (danas su tamo gornjogradske muzeji, a da se i glumci zaposle stvorilo se pozornicu pod vedrim nebom, da se prikaže zgodan komad.

Konačno primjećuje pisac izvještaja u »Luni«, da se pobrinulo za posvemašnji porijek, a osim patrola kroz dan i noć postavljen je policijski sud u posebnoj, za to određenoj prostoriji...

Do pred par decenija još je i dalje bilo živo sudjelovanje građanstva u te dane, a poslije 1918. odijelio se sajam sasvim od građanstva tako, da je danas taj, kroz stoljeća važni sajam postao trgovačkim danom kao i svi drugi sajmovi u godini.

3. Opravak kapele sv. Jurja i groblja uokolo.

Staro je groblje sv. Jurja napušteno i gotovo sasvim razvaljeno g. 1907., da učini mjesta parku za žive. Bilo je bez sumnje najzanimljivije groblje u Hrvatskoj, jer su se tu od početka XIX. stoljeća pokapale najvažnije ličnosti, pa je groblje bilo urešeno sa bezbroj vrlo lijepih spomenika, nu kod

preuđenbe groblja g. 1907. upotrebljeno je nadgrobno kamenje za uređenje ograde oko Vrazova šetališta; tek je nekoliko kamena opet uspostavljeno oko same kapelice. U prijašnja vremena bilo je to groblje siromaha, a postojalo je od polovice XVII. stoljeća, dok je kapelica u XIV. stoljeću nastala kao zavjetna građnja zagrebačkoga građanina Ivana Čemera.

I kapela i groblje moralo se po više puta opravljati. Posljednji je veliki opravak bio g. 1826. opisan u »Luni« te godine u br. 29. a zanimljiv je već i zato, što je tu radio i najbolji zagrebački arhitekt Bartol Felbinger. U glavnom je tako ostalo do napuštanja groblja, a nakon daljeg opravka i do danas. Zida, dakako, koji se u ono doba izveo, nema više, kao ni grobareve kućice, a čini se, da je u to doba izvedeno ono klasički jednostavno, a opet tako snažno predvorje, koje nosi obilježja rada Felbingerovog. Oltare je oslikao slikar Anton Keller: sv. Jurja na glavnom, Mariju na desnom, a sv. Petra na lijevom oltaru. Tada su nabavljene i orguljice, koje su danas u fragmentu sačuvane. Svečanost posvete obavljena je običajnim načinom: župnik je Horvatić sa altaristom Gjurom Werbekom obavio posvetu, a potomji je održao propovijed. Pod vodstvom gradskog kapetana Franje Kavića izašla je i gradska garda. Priopćujem ovdje napise, koji se do sada nisu sačuvali. U crkvi je na luku metnut napis:

Anno
MDCCCXXV

Amplissimi Magistratus L. ac R. Civitatis
Zagrabiensis et S. Curionis H. T.
Comunitatisque Civium Providentia
Sacellum S. Georgii Restauratum et
Ampliatum
Coemeterium Protensum ac Muro Cinctum,
Pro Sua Conciviumque Suarum
Aeterna Quite.

Na ulaznim dverima bila su dva napisa u njemačkom i hrvatskom jeziku.

Iznutra:

Fried und Eintracht wohnt hier,
Jeden deckt gleich kühle Erde,
Mit dem Tod entstwindet dir,
Hass und Neid und jegliche Beschwerde.

Ovde mir y szloga prebiva
Gde vsze zemlya jedna zakriva
Ter jal, y nazlob vasz preztaje
Kad sivlenya konecz naztaje.

Izvana:

Diese kleine Pforte, führt dem stillen Orte
Der ersehnten Ruh, und der heymath zu.

Ova mala vrata pelyvaju na meszto
Gde je pokoj pravi, y vszeh dom ochivezto.

Gjuro Szabó.

IZVJEŠTAJI O Dr. KONSTANTINU JIREČKU ZA VRIJEME NJEGOVA MINISTROVANJA U BUGARSKOJ 1881. DO 1882.

Priopćio Dr. N. M. Gelber (Wien).

U doba formiranja Kneževine Bugarske bila je povjerena organizacija školstva i uopće prosvjete već tada poznatom slovjen-skom naučenjaku dr. Konstantinu Jos. Jirečku, iz glasovite češke familije, a po majci unuku Slovaka Šafařika. Krajem 1880. dođe Jireček u Sofiju i odmah započe primjenjivati tada moderne principe školske politike. Zamalo tim svojim radom steče blagonaklonost i povjerenje ne samo kneza Aleksandra von Battenberg, nego i ruskog eksponenta generala Ehrenrotha. Ma da je Jirečku bio zadatak rada usko opisan, on je živo participirao i u ostalim temeljnim radnjama, koje su stvorile modernu Bugarsku. I kada je u početku julija 1881. general Ehrenroth demisionirao i otputovao u St. Petersburg, tadašnji bugarski ministar predsjednik Stoilov designirao je Jirečka za ministra prosvjete. Do tada je to ministarstvo Jireček vodio samo intermistički, a od sada faktično, utječući uve-

like na ondašnje državne poslove u Bugarskoj svojim iskustvom i autoritetom kao specijalista u nauci o južnoslovenskoj starini. Prema tome je jasno, da ga je i kabinet komu je pripadao upotrebljavao od vremena do vremena za važne političke misije.

Tako se Jireček polovinom oktobra 1881. zaputio na jednomjesečno odsustvo u inozemstvo, kako to priopćuje Graf Burian, tadašnji austro-ugarski vicekonsul u Sofiji¹⁾. Burian javlja, da je Jireček poslan da ispunji veoma važne političke zadatke. Zato je i razumljivo, što je Jireček za vrijeme svoga biravka u Pragu bio »invigiliert«. Iz toga vremena postoji povjerljiv izvještaj nekoga konfidenta, dostavljen ministarstvu vanjskih posala u Beč i nato poslan sofij-

¹⁾ Wiener Staatsarchiv (Haus-Hof und Staatsarchiv) Berichte aus Bulgarien-Rapports de Sofia 1881. Burians Vertraulicher Bericht N. 25 D Pol. vom 20 Oktober 1881.